

Brokiga
samlingars bostad

FATABUREN 2007

Brokiga samlingars bostad

Brokiga samlingars bostad

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2007

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2007
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Christina Westergren
Bildredaktörer Emma Palmér och Jessika Wallin
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsbild foto Peter Segemark, © Nordiska museet samt bilder ur boken
Bilder på för- och eftersättsblad Skisser från I. G. Clasons arkitektkontor. Foto Mats Landin,
© Nordiska museet

Tryckt hos Falth & Hässler, Värnamo 2007
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 5146

Samlingar i oändlighet!

MAGDALENA HILL-STRÖM är fil. dr och forskare vid Tema Kultur och samhälle (Tema Q) vid Linköpings universitet. Hon disputerade 2006 på avhandlingen *Ansvar för kulturarvet: studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872–1919*.

År 1872 steg Artur Hazelius in på museiarenan. Entrén var diskret men bar med sig ett karaktärsdrag för den kommande framgångssagan – det målmedvetna bruket av pressen för att främja saken. Hazelius tillkännagav sina planer för den läsande publiken genom journalisten och författaren Claes Lundin och en artikel i *Stockholms Dagblad* i november 1872. Några dagar tidigare hade Hazelius lämnat Lundin en promemoria med de viktigaste upplysningarna och inbjudit honom att besöka samlingarna, som då förevisades på Drottninggatan 87. Lundin kunde sedan berätta att Hazelius avsåg att bilda en permanent samling av märkliga allmogeminnen och dyrbara nationaldräkter. De senare skulle ställas ut på naturtroget utformade dockor. Planerna sattes i verket. Artur Hazelius lilla museum, Skandinavisk-etnografiska samlingen, öppnade på Drottninggatan i oktober 1873. Samlingarna förklarades belysa den skandinaviska etnografin. Med anledning av det nya museet anmärkte flera Stockholmstidningar å Hazelius vägnar att det samlingsområde som Hazelius börjat ta ansvar för utgjorde en lucka i det statliga samlingsväsendet. Med bildan-

det av Skandinavisk-etnografiska samlingen hade Hazelius axlat ett samhällsansvar som de statliga aktörerna ignorerat. Initiativet skulle inte, framhöll man, tolkas som att museet avsåg att konkurrera med andra aktörer på museiarenan.

»Delsbostugan i N.M. efter en av dir. Hazelius utgiven plansch.« Så lyder den ursprungliga bildtexten till detta färgtryck. Nordiska museet.

Växande samlingar

Den välavgränsade målsättningen, att ställa ut dockor klädda i folkdräkter och att samla allmogens minnen, kom tidigt att överskridas. Ett löfte (och lockbete) som Hazelius gav åt dem som lämnade gåvor till museet var att givaren skulle återfin-

Från utställningarna på
Drottninggatan. Foto Axel
Lindh, Nordiska museet.

na sitt namn i de gåvolistor som publicerades i flera av Stockholmstidningarna. Genom gåvolistorna kunde tidningsläsarna i september 1874 följa hur den föregivna allmogesamlingen förkovrades med Kung Adolf Fredriks jaktkniv, en modell till en grönländsk kajak, ett klaver som tillhört Hedvig Charlotta Nordenflycht, en marmorhammare som tillhört skulptören Molin, samt en kosackpiska från Österbotten i Finland, som hemförts av en major Myhrberg.

Några år senare hade Nordiska museet (namnet ändrades 1880) förvandlats till ett expansivt, mångformigt och svårtytt kulturhistoriskt storföretag. Samlingarna växte i riktningar som ingen hade kunnat förutse och med en häpnadsväckande hastighet. Nya utställningar, avdelningar och annex kom till och föremålen vagabonderade mellan museets så småningom många lokaler på Drottninggatan. Det blev efter hand uppenbart att det ständigt ökande antalet avdelningar inte kunde betraktas

Den norska avdelningen
och utställningen med
apoteksföremål på
Drottninggatan. Foto
okänd, Nordiska museet.

som mer eller mindre tillfälligt tillkomna sidovägar till ett huvudspår, en samling av folkdräkter och allmogens minnen.

Märkligt nog lämnar sekundärlitteraturen om Nordiska museets tidiga historia mycket sparsam information om samlingarnas mångsidighet och brokighet. De upplysningar som ges om vilka föremål som ställdes ut och var, hur de var grupperade och arrangerade, vilka avdelningar som fanns vid museet och hur föremålen hade införskaffats är få. Några belysande sakuppgifter kan man hämta under uppslagsordet »Nordiska museet« i elfte bandet av *Nordisk familjebok*, som utkom 1887. Där kan man läsa att Nordiska museet var en av Artur Hazelius grundlagd och »sedermera ofantligt tillökad samling af etnografiska och kulturhistoriska, idel äkta föremål, som belysa de skandinaviska folkens och närboende stammars odling under gångna tider«. Stora delar av samlingarna var, meddelade uppslagsboken, magasinerade, andra visades i museets olika lokaler på Drottninggatan. Där var samlingarna fördelade så att de två paviljongerna som flankerade entrén till trädgårdsföreningen innehöll allmogesaker från Götaland, Norrland, Lappland, Danmark med Slesvig, Grönland, Finland, Estland och Livland. I museets fem våningar i husen nummer 77 och 79 vid samma gata fanns allmogesaker från Svealand, Norge och Island samt samlingar av föremål som belyste borgareståndets och de högre klassernas liv. I nummer 68 förevisades en samling av äldre farmaceutiska föremål. Bland föremålen ur stadsinnevånarnas och ståndspersonernas liv intogs hedersplatsen, enligt *Nordisk familjebok*, av de rika samlingarna av saker som tillhörde skråväsendets historia: ämbetslådor, välkommor, sparbössor, fanor, processions- och ämbetsstavar, sigill, handlingar, mästestycken och mästarbrev. Artikeln fortsatte:

Andra märkliga grupper äro: arbeten i sten; arbeten i glas, fajans och porslin; arbeten i mässing, brons och malm; arbeten i tenn och koppar; arbeten i jern; arbeten i lera; åkdon; möbler och andra träarbeten från medeltiden; möbler och annat husgeråd från Vasatiden till 1825, i historisk följd efter olika stilar; kyrkliga föremål; textila arbeten; dräbter; ordenstecken; prispokaler; musikredskap; vapen och fanor; jagtredskap; straff- och tortyrredskap; brandredskap; till postväsendet hörande ting; ur och andra tidvisare; gamla mynt, mynttecken, vigter och mått; permbref och andra handskrifter, gammalt boktryck, bokband; Anders Berchs (d. 1774) »theatrum oeconomico-mechanicum«; åskådningsmateriel i varukännedom; porträtt, byster och minnen af kungliga personer samt af vetenskapsmän, skalder, konstnärer, uppfinnare o. s. v.

År 1887 var samlingarnas brokighet sedan länge ett faktum och utvidgningen fortsatte. På Drottninggatan fortsatte samlingarna att öka. 1891 öppnade Skansen, vars yta under årens lopp växte och husen och djuren ständigt blev fler.

Kritiker till samlingsexpansionen saknades inte. Som exempel kan nämnas ett litet utbrott i skämtpressen, som inträffade 1886. Upprinnelsen var Nordiska museets lotteri – lotterier var en brännbar fråga under 1800-talet. Tidningen *Figaro* tyckte att det var dags att Hazelius gjorde en utgallring av värdelösa saker och »hela störsjöar« av dubbletter i samlingarna. Varför inte lämna bort en del föremål till andra samlingar? Kanoner kunde gå till Artillerimuseum och Karl xv:s jaktrock till Livrustkammaren, föreslog *Figaro*. »Vidare önska vi efter denna helsosamma förminskning af museets innehåll att sakkunniga personer måtte klargöra museets uppgifter, så att dess

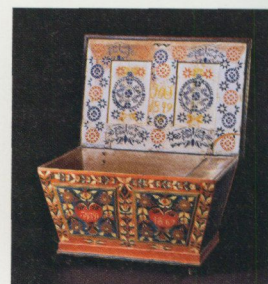
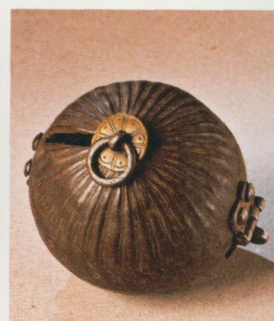
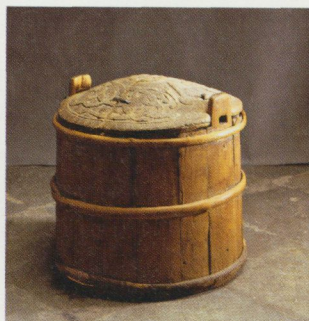
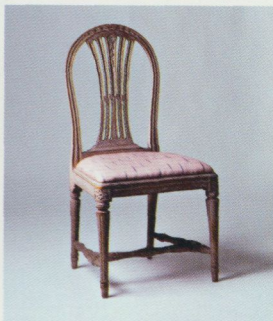
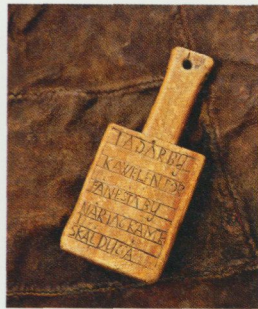
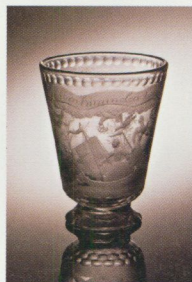
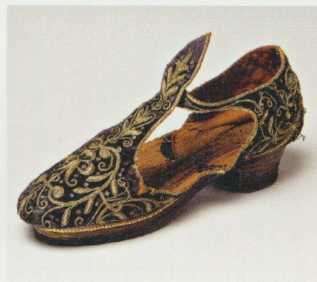
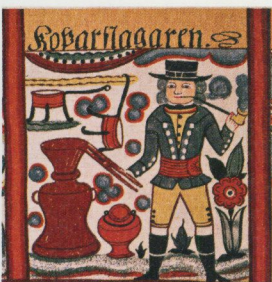
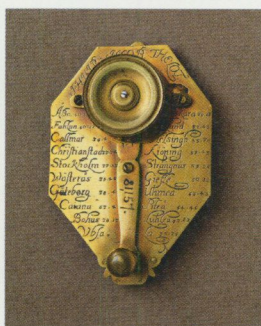
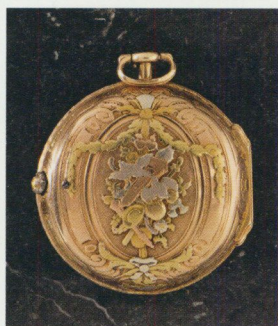
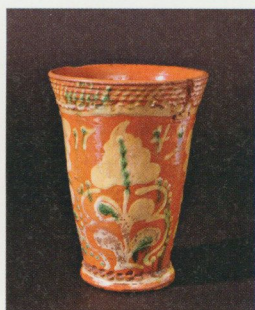

Foto översta raden: Mats Landin, okänd, Sören Hallgren, okänd, Sören Hallgren, Birgit Brånvall, Mats Landin, Bertil Höglund.

Mellersta raden: Mats Landin (tre bilder), Birgit Brånvall, Terttu Höglund, Mats Landin (två bilder).

Understa raden: Birgit Brånvall, okänd, Bertil Höglund, Sören Hallgren, okänd, Birgit Brånvall, Mats Landin, okänd. Samtliga © Nordiska museet.

värde icke längre blir en mer eller mindre dimmig föreställning hos en eller flere entusiaster, utan ett vetenskapligt grundat faktum.« Artikelrubriken var »Samlingar i oändlighet!«. Tidningen *Vikingen* påpekade att Hazelius hade fattat sin uppgift fel. Meningen med att samla var inte att samla *alla* gamla föremål, utan att samla *utvalda* föremål. Vikingen fortsatte:

Af selkrokar, lokor, klapptäd, byttor, smörformar, o. d., hvar af ett eller två exemplar vore tillräckligt upplysande emottagas och förvaras 30 à 50; och man kan icke utan förundran bland den stora samlingen af gåvor till museet se följande inregistrerade att förvaras, såsom t.ex. dynor och mangelbräden från Skåne, kista från ett muraregesällskap, tornur från Kungsholms kyrka, lådor och sigillstampar, som tillhört hattmakare och smeder m. fl., ordenstecken, dopskjortor, en shawl som tillhört drottning Josefina, bord som tillhört en erkebiskop o. s. v. Fins det någon förnuftig grund att förvara alla gamla lådor och sigillstampar, som tillhört de forna skråna?

Växande osäkerhet

Trängseln bland föremålen i museets olika salar, öppnandet av nya avdelningar, uppställningen av nyförvärvade föremål, tillfälliga utställningar, auktioner, redovisningen av insamlade föremål i förteckningarna över gåvor och givare; allt detta visade på museets expansion över allt större områden av det som samtiden benämnde odlingshistorien. Med den snabba utvecklingen av museiverksamheten uppstod frågetecken kring dess mening och betydelse. Hur skulle den oavbrutna utvidgningen av samlingsområdena förstås i förhållande till den första visio-

nen om ett museum för allmogens minnen och den skandinaviska etnografin? På vilket sätt bildade samlingarnas heterogena delar en meningsfull helhet? Den ständiga och expansiva omdaning av Nordiska museet och samlingarnas snabba tillökning utgjorde grunden för en växande osäkerhet om Artur Hazelius målsättningar. Mycket tycktes samtiden oklart. Vilka var egentligen Hazelius ambitioner och långsiktiga mål? Vad var det för slags museum som han avsåg att skapa och skapade? En tvekan rörde museets genre och ämnesområde. Var det ett skandinaviskt etnografiskt museum som innehöll etnografiska utställningar och som bidrog med material för folkbeskrivningen, i tidens mening? Var det ett konstindustriellt museum eller ett kulturhistoriskt museum, som avsåg att belysa en mängd kulturyttringar genom tiderna? Var Hazelius målsättning kanske att åstadkomma ett kulturhistoriskt riksmuseum, eller rent av ett kulturhistoriskt universalmuseum? Samlingarnas växt i förbindelse med deras uppenbara brokighet bidrog till en annan osäkerhet. I den gradvisa formeringen av museiprofessionen, och med dess bild av det välordnade moderna museet, började blandade och olikartade samlingar att framträda som uttryck för mindre vederhäftiga strävanden. Var Artur Hazelius verkligen en seriöst syftande »museiman«? I skämtpressen var man inte sen att anspela på misstanken om att Hazelius var en allätare och att det var hans omättligen begär efter mera, om än i förvillande museimannaförklädnad, som närmast föranledde museiverksamhetens utvidgning.

För Skandinavisk-etnografiska samlingens raska tillväxt spelade de många föremål som Hazelius fick till skänks en central roll. Att bedriva museiverksamhet och att förkovra samlingarna var en kostsam affär och Hazelius privata ekonomiska kapital

var blygsamt. Förutsättningen för museiverksamheten var det stöd, ekonomiskt och på andra sätt, som Hazelius på olika vägar sökte och ofta lyckades att få, även om de ekonomiska marginalerna sällan var stora. Naturligt nog var gåvor av föremål eller pengar särskilt välkomna. »Känn dig själv« blev Nordiska museets devis. »Gratis är gott« kunde ha varit Hazelius egen.

Med gåvorna följde medskaparna. De var inte bara medskapare i den konkreta meningen av bidragsgivare, utan också medskapare till museiverksamhetens motiv och syften. Medskaparna var många, och den största skaran bestod av enskilda som lämnade enstaka eller en handfull föremål till samlingarna. I en problematisk aspekt, frågan om vad för slags offentlighet museet gjorde anspråk på, utgjorde förhållandet mellan museiverksamheten och medskaparna en fästpunkt för utsagorna om Nordiska museets folklighet. Hela det svenska folket var, idealt sett, museets medskapare – och ägare. Tidningsredaktörernas välvilliga tillmötesgående när det gällde att lämna spaltutrymme åt Hazelius gåvolistor var en förutsättning, både i det mindre spelet om gåvoutbytet (som ersättning för sin gåva skulle givaren hedras med att bli omnämnd i tidningarna) och i det större spelet om museets offentlighet. Gåvolistorna manifesterade allmänhetens välvilliga intresse och den betydelsefulla roll som medskapare som Hazelius hade givit den. När framgångarna av Hazelius museiverksamhet mättes av samtiden avsåg man i första hand samlingarnas remarkabla tillväxt och omfånget av allmänhetens frivilliga bidrag.

När nyttan och meningen med museiverksamhetens expansion över allt fler samlingsområden ifrågasattes frånsade sig Artur Hazelius på ett listigt sätt ansvaret för samlingarnas mångskiftande innehåll. Ansvaret bars av den intresserade allmän-

heten och omständigheternas makt, menade han. Genom sin beredvillighet att skänka gåvor hade allmänheten yttrat sin mening och utstakat planen för museet. Som »allmänhetens tjänare« hade Hazelius inte velat hindra den. Artur Hazelius skapade inte Nordiska museet – svenska folket gjorde det med hans hjälp.

Museidrömmen

Det var uppenbart för samtiden att Nordiska museet en kort tid efter sin tillblivelse blivit ett vittfamnande och kostsamt samlingsprojekt som vida överskred samlandet av allmogeminnet. Trots detta underströk både Hazelius själv och hans bundsförvanter att museets ursprung i en samling av allmogens minnen gällde som bestämmande för museets egentliga mening och syfte. I stort sätt allt som skrevs om museet präglades av en tendens att uppförstora betydelsen av allmogeföremålen och att undertrycka mångsidigheten i samlingarna. Ett av de viktigaste exemplen är den redogörelse för museiidéns ursprung och planernas utveckling som Hazelius lämnade i jubileumsskriften *Nordiska museets tjugofemårsminne 1873–1898*. I denna betonade han att Nordiska museet i första hand var ett museum för allmogens minnen. En mängd – de flesta – sakförhållanden när det gällde samlingarna och utställningarna förbigicks med tystnad. Undertryckandet av museets heterogenitet och breda samlingsområden och framhållandet av att samlandet och utställandet av allmogens minnen var Nordiska museets viktigaste uppgift var en museipolitisk strategi. Den tillämpades med avsikten att inte ytterligare förstärka bilden av museet som en konkurrent till andra samlingar och museiintressen i huvudstaden. När Hazelius satte sina museiplaner

I. G. Clasons första förslag till museibygnad 1891, tecknat av hans medhjälpare Gustaf Améen. Nordiska museet.

i verket var det med motiveringen att han skulle fylla ett tomrum i huvudstadens museiväsende. Samlingarnas expansion visade att han inte hade stått fast vid sitt löfte.

Artur Hazelius påtagliga förtegenhet om samlingarnas omfattning i sin ofta åberopade historik över museets tillkomst står i skarp kontrast till de storstilade planerna på en ny bostad åt samlingarna. När Isak Gustaf Clasons ritningar offentliggjordes 1891 blev det uppenbart att Hazelius ambition var att åstadkomma ett kulturhistoriskt riks- eller universalmuseum.

Ritningarna bar vittnesbörd om en mycket storslagen målsättning. Att visionen sprängt gränserna för den första idén, en permanent utställning av folkdräktsklädda dockor, är otvetydigt. Den tilltänkta byggnaden var enorm. Den utgjordes av en främre länga med en huvudentré och en bakre, kortare och bredare, hallbyggnad. Längorna förenades i mitten av en hall och på sidorna genom två tvärlängor. I hörnen reste sig mäktiga rundtorn. Planerna för den nya byggnaden visade på ambitionen att skapa ett museum som skulle omfatta, med tidens språkbruk, hela odlingshistorien. Museet skulle innehålla alla de föremål som rymdes i samtidens antikvitetsbegrepp – och mer därtill.

Det är inte svårt att utläsa av Clasons ritningar, att samlingarna fått bilda en utgångspunkt för byggnadsförslaget. Byggnaden skulle bli de brokiga samlingarnas nya bostad. Den skulle ge dem ett sammanhang och förbinda dem med varandra i en helhet av visuellt anslående gestaltungsformer och dekorationsprogram. Det museum som framträdde i byggnadsritningarna var ett museum som genom sin kolossala storlek, och i kraft av visionen att täcka hela det antikvariska och kulturhistoriska området, kunde göra andra överflödiga. Byggnadsplanerna bekräftade vad somliga museiaktörer fruktade, nämligen att Hazelius, hans medhjälpare och finansiärer hyste planer på att omstöpa huvudstadens museiväsende i grunden.